

Історію однієї сім'ї можна вважати малою частинкою історії цілої країни. І важливо те, як саме будуть виховані діти в цій родині, чи будуть вони знати свою історію та дорожити нею.

Список використаних джерел

1. Голота А. «СІМЕЙНІ ТРАДИЦІЇ – ЧОМУ ЦЕ ВАЖЛИВО?» URL: <https://zn.ua/ukr/family/simeyni-tradiciji-chomu-ce-vazhливо-298142.html>
2. Інформаційний калейдоскоп «Модель сучасної родини». URL: <http://biblioteka.lviv.ua/files/family.pdf>
3. Кочерга, О. Родина – взаємодія батьків і дітей / О. В. Кочерга // Розкажіть онуку. – 2009. – № 9 -10. – С. 61–64.
4. Сімейні цінності і традиції. URL: <https://moyaosvita.com.ua/suspilstvoznavstvo/simejni-cinnosti-i-tradici%D1%97/>
5. Традиції української родини – цінний спадок для дитини. URL: <https://naurok.com.ua/tradici-ukra-nsko-rodini-cinniy-spadok-dlya-ditini-137139.html>
6. Щербань П. Національне виховання в сім'ї: для батьків, учителів, вихователів / П. Щербань. – К. : Культурологічне ПП “Борівітер”, 2000. – 258 с.

Ціннісні засади української родини

Ірина Овчиннікова

*учитель образотворчого мистецтва Донецького ліцею № 1
Донецької селищної ради Ізюмського району
Харківської області*

У статті представлено концептуальні підходи до вивчення особливостей української сім'ї, розглянуто фактори впливу на формування ціннісних засад сучасної родини. Акцентовано увагу, що сім'я відіграє надзвичайну роль у суспільстві – через фізичну й соціокультурну зміну поколінь забезпечує можливість його існування та народжує найбільше суспільне багатство – людину, особистість. Матеріал може зацікавити старшокласників, батьків і педагогічних працівників.

***Ключові слова:** сім'я, родина, традиції, цінності, особистість, ціннісні засади, фактори впливу, соціальне середовище.*

Родина відіграє надзвичайну роль у суспільстві – через фізичну й соціокультурну зміну поколінь забезпечує можливість його існування. У сім'ї створюється найбільше суспільне багатство – людина. Тут вона народжується й формується як *особистість*. Саме рівень розвитку сім'ї разом із характером праці обумовлюють суспільний порядок, за яким живуть люди в різних державах, за різних історичних умов.

Сім'я, джерелом створення та розвитку якої є любов, має бути щасливою. У цьому контексті в зміст словосполучення «має бути щасливою» закладено розуміння подружжям того, що щаслива, гармонійна, згуртована сім'я, здорова морально-психологічна атмосфера в ній не виникають самі по собі. Її насамперед творить *родина*, її плекає й охороняє держава, вона не байдужа суспільству. Щаслива сім'я – це напружена й наполеглива щоденна праця всіх членів. Щоб досягти успіхів у цій царині, треба багато працювати й докласти неабияких зусиль.

Потрібно розуміти, усвідомлювати та вдосконалюватися у відповідних діях, учинках і ставленнях на основі любові до себе та своїх найближчих [6, с. 4].

Величезний внесок у розвиток наукових знань про сім'ю та сімейні цінності зробили дослідники психоаналітичного підходу (З. Фрейд, Е. Еріксон), які розглядали сім'ю в цілому негативно, як таку інституцію, яка, нав'язуючи людині настанови й норми, викликає як особисті психологічні проблеми, так і соціальні негаразди. Поява ж усіх соціальних проблем пов'язується з репресивною сімейною функцією батьків по відношенню до дітей, причому у зв'язку з цивілізаційним поступом людства відбувається істотне накопичення дисгармонії та суспільних конфліктів.

Згідно із соціологічно-футуристичним концептуальним підходом (Ф. Тьоніс, Т. Парксонс, А. Харчев, Н. Смелзер, Е. Тофлер), що акцентує увагу на соціальних відносинах, які не залежать від біологічної природи людини, від її психічної діяльності, від індивідуальних особливостей особистості, а вивчають сім'ю як первісну групу взаємодіючих особистостей та як інституцію, роблять соціологічний аналіз еволюції сімейно-родинних стосунків і позитивно оцінюють зміну форм сім'ї.

Прихильники гендерного концептуального підходу (С. Бовуар, Б. Фрідан) основною активною силою суспільного розвитку вважають відносини чоловіка та жінки, причому чоловіків розглядають як соціально привілейовану стать, а жінок – як соціально підкорену. Найбільш активно гендерну проблематику розробляє фемінізм.

Соціологія сім'ї, виникнення якої припадає на 20-ті рр. ХХ ст., розвивалася досить успішно, на відміну від інших галузей соціології. Найбільш відомими спеціалістами в галузі соціології сім'ї на Заході є І. Най (США), Ф. Мішель (Франція), З. Тишка (Польща), Л. Чех-Сомбаті (Угорщина) та ін. [4].

Українські соціологи (Н. Лавриненко, М. Боришевський, С. Войтович, І. Дьоміна, В. Піча, Г. Ковтун, В. Рибаченко, Б. Татенко, В. Зацепін, Л. Бучинська, О. Цимбалюк, Ю. Якубова та ін.) вивчають низку важливих проблем, пов'язаних із репродуктивною поведінкою сім'ї, поєднанням професійних і сімейних ролей жінок, які працюють, розподілом влади та обов'язків у сім'ї тощо [4].

Український дослідник сім'ї В. Кравець наголошує, що «сім'я – це точка, де економіка, мораль, обов'язок, кохання, фізіологія, характери й навіть політика переплітаються в одне ціле; це історично конкретна система взаємин між подружжям, між батьками і дітьми; мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними чи родинними стосунками, спільністю побуту й взаємною моральною відповідальністю та соціальною необхідністю, у якій обумовлена потреба суспільства у фізичному й духовному відтворенні населення» [2, с. 113].

Актуальність проблеми формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в нових соціокультурних умовах підтверджена також такими нормативними документами: Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Концепція державної сімейної політики.

У Сімейному кодексі України зазначено, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства [5, ст. 3.1]. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально й морально заохочує й підтримує материнство та батьківство [5, ст. 5.2]. Учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри,

статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками. Жінка та чоловік мають рівні права й обов'язки в сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї [5, ст. 7].

Ціннісні засади української родини досліджувалися у сфері психології, педагогіки, соціології. *Виділимо основні*: цінності, що задовольняють потребу в батьківстві-материнстві; цінності, пов'язані із задоволенням потреб у любові й визнанні; цінності, що задовольняють фізіологічні потреби (сексуально-інтимні відносини подружжя); цінності, пов'язані із самоствердженням особистості серед найближчого оточення; цінності, що дозволяють відчувати відносну стабільність і захищеність; цінності, що задовольняють потребу в спілкуванні й розширюють його коло; цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби.

В. І. Зацепін розглядає ціннісні засади української родини як «позитивні і негативні показники значущості об'єктів, які належать до заснованої на єдиній спільній діяльності людей, пов'язаних шлюбними відносинами – батьківства – споріднення, згідно із залученням цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними відносинами» [1, с. 32].

Заслуговують на увагу наукові погляди на проблему класифікації сімейних духовно-моральних цінностей С. П. Акутіної, яка умовно виділила такі групи:

1. Культурно-національна й кровна самоцінність сім'ї. Ця група має у своєму складі такі цінності: кровну спорідненість, рідний дім, сімейний лад, звичаї, традиції, обряди.

2. Природно-географічні основи виховання духовно-моральних цінностей у сім'ї. У цю групу ввійшли природні умови й ресурси, праця, здоров'я.

3. Суспільно-державні основи сім'ї та сімейного виховання. До цієї групи належать поняття: Батьківщина, свобода, безкорисливість, правда, рівність, репутація, гідність, світ, професіоналізм.

4. Вищі (абсолютні) духовно-моральні цінності сім'ї: любов, повага, цнотливість, істина, культура, добро, віра, надія, краса, соборність.

Виокремлюють певні специфічні особливості сучасної сім'ї:

– особлива роль батьківства: якщо в давній історії надзвичайно низькою була самоцінність дитинства й виховної функції, то з другої половини ХХ століття «особливого значення в дитячо-батьківських відносинах набуває емоційна й духовна близькість, емпатія, а батьківська любов стає пріоритетною цінністю сімейного життя»;

– основою подружнього життя є любов, емоційне прийняття й підтримка, які є релевантними сімейними цінностями;

– сімейна система є досить відкритою, дозволяє легко вступити в шлюб і розлучитися: «подружжя має право вільно визначати подальшу долю своєї сім'ї, виходячи з пріоритетної для них системи цінностей; доля сім'ї в повній мірі починає визначатися особистісним вибором кожного з подружжя», тому зростає значимість цінностей свободи, як незалежності у вчинках і діях, відповідальності [3, с. 218].

Підбиваючи підсумки огляду різних розумінь суті феномену «ціннісні засади української родини», виділимо основні їх властивості:

1. Сімейні цінності представляють собою закони й принципи міжособистісної взаємодії, які передаються від батьків до дітей, дають можливість розкрити

індивідуальну унікальність особистості (дитини, подружжя), реалізувати потребу в любові, спілкуванні, творчості, самоактуалізації.

2. Основні параметри ціннісних засад української родини: щасливе сімейне життя, любов, шлюб, батьківство, самоактуалізація, особиста незалежність, відповідальність, свобода, безпека, спілкування з людьми.

Отже, «*ціннісні засади української родини*» – це класичні історичні уявлення про родину, важливість оформлення шлюбу та сталості шлюбних стосунків, народження та виховання дітей, традиційні ролі чоловіка та жінки, вірність, взаємоповага всіх членів родини та стійкий пріоритет збереження шлюбу над розлученням.

Велику роль у формуванні цінностей, що стосуються майбутнього сімейного життя, відіграє особистісний унікальний досвід кожної дитини, пережитий у власній родині. Водночас слід зважати й на те, що кожен учень не просто підсумовує його, а й індивідуально інтегрує крізь сімейний досвід своїх батьків. На жаль, подекуди протилежність мотивів, цілей, функціонально-рольових позицій, особистісних характеристик членів сім'ї учнів ускладнює їх вплив на формування в школярів цінностей сімейного життя. Тому важливого значення набуває педагогічна й методична робота з батьками щодо формування в старшокласників цінностей сімейного життя. Нині використовуються різноманітні методи й форми педагогічної освіти батьків, як традиційні, так і новаторські, нетрадиційні. Доцільним вважаю батьківські збори, бесіди й консультації, конференції батьків, усні журнали, анкетування, дні відкритих дверей, організацію клубів, ділові ігри. Зацікавлять батьків і такі форми роботи, як семінари, круглі столи, індивідуальні консультації, тренінги, вивчення педагогічних ситуацій, педагогічні бліц-турніри, сімейні КВК, кінолекторії тощо [7, с. 99].

На всіх етапах розвитку людини (зокрема в сім'ї) як на неї саму, так і на її батьків чинять постійний вплив різні чинники соціального середовища. Одні з них оздоровлюють виховну функцію сім'ї, інші надають їй дестабілізаційний вплив, створюючи різні проблеми для сім'ї, її членів та оточення.

В узагальненому вигляді *фактори впливу на формування ціннісних засад сучасної родини* можна представити у вигляді схеми (рис. 1.).

Рис. 1. Чинники впливу на формування ціннісних засад сучасної української родини

1. *Умови та спосіб життя сім'ї.* Фактор відображає соціально-психологічний аспект способу життя сім'ї та має свої особливості. По-перше, уся система цінностей, установок, потреб і мотивів сім'ї орієнтована на реальні можливості її життєзабезпечення, що визначається умовами життя. По-друге, сформована з часом здатність адаптації цілей, установок, ціннісних орієнтацій сім'ї до реалій зовнішнього життя впливає на психіку кожного її члена. По-третє, готовність до різного роду життєвих змін, професійної діяльності подружжя [1, с. 16].

2. *Стиль спілкування між членами сім'ї, емоційна зрілість членів сім'ї.* Цей фактор також відображає соціально-психологічний аспект способу життя сім'ї. У нього є певні особливості: виняткова міжособистісна комунікація, що має важливе значення в особистісно-інтимному характері спілкування; відкритість сімейної комунікації соціальному середовищу, вираженість власних сімейних інтересів; неформальність відносин між членами сім'ї; особлива розвиненість таких механізмів, як емпатія, ідентифікація, педагогічна рефлексія; особлива значимість відносин з батьками [1, с. 18].

3. *Ставлення соціального середовища до сім'ї (на всіх рівнях).* Цей фактор пов'язаний зі ставленням держави до інституту сім'ї, пропагування родинних зв'язків, сімейних цінностей у процесі соціалізації різними її інститутами, приклади родинних стосунків і усвідомлене наслідування їх.

4. *Традиції нації, народності, місця проживання сім'ї.* У такій країні, як Україна, де проживають представники багатьох національностей, членам сім'ї доводиться долучатися до особливостей культури, моралі, звичаїв, мови, діалектів різних націй і народностей. Традиції сім'ї, краю (місця) проживання сім'ї засвоюються у вигляді уявлень про загальнолюдські цінності, правила й норми поведінки. Батьки і діти, зберігаючи загальні риси культури своєї нації, народності, засвоюють частково духовні цінності соціального середовища [1, с. 22].

5. *Родинні традиції та родинні історії.* Представляючи культурну спадщину, норми й правила поведінки виступають одним із засобів формування у людини високих моральних якостей [1, с. 24].

6. *Інтелектуальний рівень соціального оточення людини.* Цей фактор неоднозначний, і діапазон його прояву досить широкий. Від нього багато в чому залежить успіх виховання, який не визначається в абсолютних величинах, а завжди оцінюється за допомогою порівняння.

Пізнання розглянутих вище загальних факторів дозволяє відтворити психологічну атмосферу виховання людини в родині.

Родинні традиції є одним із чинників впливу на розвиток ціннісних засад української родини, що дає змогу людині створити образ власної родини, закріпити традиційний для неї спосіб життя, якість стосунків між її членами, стиль взаємодії як між членами родини, так і з зовнішнім оточенням тощо.

Саме традиції, виступаючи як засіб управління складністю світу й забезпечуючи стійке відтворення колись знайдених соціальних рішень, є механізмом культурного наслідування. Традиція містить у собі те, що передається, тобто соціальну інформацію, яка необхідна для розвитку суспільства, і те, яким способом ця передача здійснюється.

Передавання традицій може відбуватися безпосередньо через спостереження за членами родини, за їхніми діями в певних життєвих обставинах; через

спілкування прабатьків і онуків, у процесі якого передається інформація про сімейні засоби поведінки, а може й опосередковано через розповіді – тексти, у яких зафіксований життєвий досвід прабатьків (це можуть бути автобіографії, твори, посилення).

Традиції й ритуали – важливий фактор стабілізації сімейної системи, опорний елемент, який об'єднує її та знижує тривогу її членів. Сумісним ритуалом чи традицією може бути святкування днів народження всіх членів родини, відвідування прабатьків на Пасху чи Різдво, обов'язкові новорічні подарунки. Родини, які мають дефіцит традицій, як правило, роз'єднані, а її члени страждають від ізоляції та тривоги. Водночас зайвий ритуалізм може бути дисфункціональним, призвести до стереотипності мислення й поведінки, небажання знаходити нові ефективні засоби взаємодії.

Науковці часто поєднують поняття «сім'я» та «родина», і їх можна зрозуміти. Наприклад, у тлумачному словнику української мови сім'я – це група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом. Поняття «родина» характеризується таким самим тлумаченням. Але в той же час родина є більш широким поняттям, що об'єднує не тільки бабусь, дідусів та інших родичів, а й уже померлих і пращурів у цілому. Сім'я ж виступає більш конкретним значенням зв'язку дітей та батьків, що споріднені кровним зв'язком.

Серед родинних традицій важливим є передавання дітям того, що їхні батьки отримали від своїх предків, завдяки чому забезпечується постійний зв'язок між поколіннями. І цей зв'язок повинен здійснюватися через створення єдиної сімейної історії, через сімейні розповіді, через безпосереднє та опосередковане спілкування членів родини один з одним. У непростих життєвих умовах саме сім'я протистоїть соціальній напруженості, є для особистості консолідуючим центром, створює чуттєво-емоційний комфорт для кожного, формує середовище для зростання й розвитку дитини.

Отже, сім'я може виступати в якості як позитивного, так і негативного фактора формування сімейних цінностей особистості. Саме в родині дитина повинна отримати справжню любов і турботу, відчувати себе захищеною. Батькам необхідно усвідомлювати відповідальність, яку вони несуть за формування дитини як цілісної особистості [7, с. 121].

Список використаних джерел

1. Зацепін В. І. Сім'я. Соціально-психологічні і етичні проблеми : довідник / І. В. Зацепін. – К.: УМХ, 2018. – 225 с.
2. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків : закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.
3. Літвінова О. В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії в багатопокілінній родині / О. В. Літвінова // Теоретичні та прикладні проблеми психології: збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – №1(33) – С. 218 – 226.
4. Матеріали сайту : <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12531/>
5. Сімейний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
6. Сімейні цінності: комплекс навчальних програм сімейного виховання (9, 17, 35, 70 годин) [для 8 – 9 класів] / [О. В. Мельник (кер. авт. кол.), Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, Г. Г. Ковганич, В. І. Кириченко, Л. В. Корецька, В. І. Прит]. – Івано-Франківськ: «Типовіт», 2012. – 48 с.
7. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах: монографія / Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В.; за заг. ред. Гончар Л. В. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 176 с.